

УДК 373.5

ГРОМАДСЬКЕ САМОВРЯДУВАННЯ ТА ДЕРЖАВНО-ГРОМАДСЬКЕ УПРАВЛІННЯ У СФЕРІ ОСВІТИ УКРАЇНИ ЯК ВАГОМИЙ СКЛАДНИК НАЦІОНАЛЬНОЇ ГУМАНІТАРНОЇ ПОЛІТИКИ

Лопушинський І.П., д. н. з держ. упр.,
к. пед. н., професор,
заслужений працівник освіти України,
завідувач кафедри державного управління і місцевого самоврядування
Херсонський національний технічний університет

У статті висвітлюються нормативно-правові та теоретико-методологічні засади громадського самоврядування та державно-громадського управління у сфері освіти; доводиться потреба переходу від державної до державно-громадської форми управління освітою як вагомий складник національної гуманітарної політики; показано потребу розроблення науково обґрунтованих моделей громадського самоуправління та державно-громадського управління на регіональному, місцевому рівнях; проведено діагностику системи управління і оцінки управлінських кадрів тощо.

Ключові слова: національна гуманітарна політика, інститути громадянського суспільства, органи влади, державно-громадське управління освітою, громадське самоврядування, громадські об'єднання.

В статье освещаются нормативно-правовые и научно-методологические основы общественно-самоуправления и государственно-общественного управления в сфере образования; доказывается необходимость перехода от государственной к государственно-общественной форме управления образованием как весомой составляющей государственной гуманитарной политики; показывается необходимость разработки научно обоснованных моделей общественного самоуправления и государственно-общественного управления на региональном, местном уровнях; проведена диагностика системы управления и оценки управленческих кадров и т.д.

Ключевые слова: национальная гуманитарная политика, институты гражданского общества, органы власти, государственно-общественное управление образованием, общественное самоуправление, общественные объединения.

Lopushynskiy I.P. PUBLIC SELF-GOVERNMENT AND STATE-PUBLIC ADMINISTRATION IN THE EDUCATIONAL SPHERE OF UKRAINE AS A WEIGHTY COMPONENT OF THE NATIONAL HUMANITARIAN POLICY

The article highlights the normative legal and scientific-methodological foundations of public self-government and public-management in the sphere of education; the necessity of transition from a state to a state-public form of education management as a weighty component of the state humanitarian policy is proved; the need to develop scientifically based models of public self-government and public-public management at the regional and local levels is shown; Diagnosis of the management and evaluation system of management personnel was carried out, etc.

Key words: national humanitarian policy, civil society institutions, government bodies, state-public education administration, public self-government, public associations.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Актуальність державно-громадського управління освітою визначається змінами в суспільно-політичній структурі нашої країни, яка обрала шлях переходу до вільного демократичного суспільства, що передбачає побудову децентралізованої моделі управління. Доленосні демократичні перетворення, що останнім часом, після Революції Гідності (кінець 2013 – початок 2014 року), відбуваються в Україні, висунули на перший план проблему якісної перебудови управлінської діяльності в усіх сферах суспільного життя. Такий підхід сприятиме розвитку громадського сектора, що зумовлює потребу й нової освітньої політики, спрямованої на

побудову демократичної, правової держави та задоволення освітніх потреб громадян незалежної України.

З огляду на це запорукою прогресивних змін в освіті має стати утвердження громадського самоуправління та державно-громадського управління освітою, яке повинно забезпечити поступове звуження державного контролю з одночасним залученням громадськості до ухвалення рішень на різних рівнях управлінської вертикалі [9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом до проблеми громадського самоуправління та державно-громадського управління освітою в Україні зверталися як учені-педагоги, так і фахівці з державного управління, зокрема: Л. Га-

євська (Шульга) [2; 3], Є. Голобородько [4], В. Грабовський [5], С. Крисюк [8], П. Кухарчук [9], І. Лопушинський [1; 10; 11; 19], В. Луговий [12], Г. Тодосова [20], Н. Устинова [21; 22], Л. Юрчук [23] та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Водночас за всього розмаїття наукових праць з проблеми державно-громадського управління освітою питання переходу від державної до державно-громадської форми управління освітою як вагомого складника гуманітарної політики в Україні по-справжньому не знайшло свого належного висвітлення ні в педагогіці, ні в науці державного управління. Постановка питання потребує невідкладного теоретичного обґрунтування діяльності громадських органів управління, шляхів модернізації управлінських взаємозв'язків у контексті переходу до державно-громадського управління, підготовки працівників державних органів управління і громадськості до цього виду діяльності, створення цілісного механізму автономізації навчальних закладів, визначення меж та критеріїв участі громадськості в управлінні, співпраці з органами виконавчої влади, розроблення науково обґрунтованих моделей державно-громадського управління на регіональному, місцевому рівнях; діагностика системи управління і оцінки управлінських кадрів та ін. [8].

Формування цілей статті. Виходячи з такої постановки питання, нашою метою й став аналіз державної політики щодо зміни форми управління освітою (з державної на державно-громадську) та визначення основних шляхів розвитку державно-громадського управління освітою України XXI століття.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах демократичного державотворення система освіти України зазнає докорінного реформування, успіх якого значною мірою залежатиме від ефективного управління цією галуззю на всіх рівнях її ієрархії. Зміна форми управління освітою з державної (командно-адміністративної) на демократичну (державно-громадську) є вагомим складником реалізації гуманітарної політики в нашій країні, що передбачає якнайактивніше залучення до цього процесу широких верст громадськості й тим самим забезпечення відповідних конституційних прав громадян України [2].

Серед стратегічних завдань реформування освіти в Українській державі Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття»), затверджена постановою Кабінету Міністрів України від 03 листопада 1993 року за № 896 (з наступними змінами),

називає, зокрема, й «глибоку демократизацію традиційних навчально-виховних закладів», серед основних шляхів реформування освіти – «залучення до розвитку освіти всіх державних, громадських, приватних інституцій, сім'ї, кожного громадянина», серед принципів реалізації Програми – «демократизацію освіти, що передбачає децентралізацію та регіоналізацію управління системою освіти з дотриманням найбільш визначальних принципів освітньої політики Української держави, надання автономії навчально-виховним закладам у вирішенні основних питань їхньої діяльності, подолання монополії держави на освіту, перехід до державно-громадської системи управління освітою, *в якій особистість, суспільство й держава стануть рівноправними суб'єктами, утворення системи партнерства учнів, студентів і педагогів*» (курсив наш – І.Л.) [14].

Водночас, як зазначають сучасні дослідники, громадські органи управління освітою створено лише в 35,0% загальноосвітніх закладів, а державно-громадський характер управління забезпечується не більш, як у третині з них. Системи учнівського самоврядування функціонують у 29,0% загальноосвітніх закладів, а органи батьківського самоврядування – лише у 17,0% [3].

Національна доктрина розвитку освіти в Україні, затверджена Указом Президента України від 17 квітня 2002 року за № 347/2002, назвала перехід від державної до державно-громадської системи управління освітою одним з найважливіших напрямків її реформування. Основною метою такої системи є оптимальне поєднання принципів єдиноначальності й самоуправління на всіх ланках і етапах управлінської діяльності [15].

У Доктрині зазначається, що «сучасна система управління сферою освіти розвивається як державно-громадська. Вона має враховувати регіональні особливості, тенденції до зростання автономії навчальних закладів, конкурентоспроможності освітніх послуг. Нова модель системи управління сферою освіти має бути відкритою і демократичною. У ній передбачається забезпечення державного управління з урахуванням громадської думки, внаслідок чого змінюються навантаження, функції, структура і стиль центрального та регіонального управління освітою» [15].

Відповідно до Доктрини «державна політика в галузі освіти спрямовується на посилення ролі органів місцевого самоврядування, активізацію участі батьків, піклувальних рад, меценатів, громадських організацій, фондів, засобів масової інформації в навчально-виховній, науково-мето-

дичній, економічній діяльності навчальних закладів, прогнозуванні їх розвитку, оцінці якості освітніх послуг» [15].

Згідно з Доктриною модернізація управління освітою, зокрема, передбачає поєднання державного і громадського контролю, демократизацію процедури призначення керівників навчальних закладів, їх атестації, підвищення компетентності управлінців усіх рівнів [15].

У Доктрині стратегічною вимогою до реформування галузі освіти висунуто потребу модернізації управлінських важелів її розвитку, створення державно-громадської моделі управління. В основі такої моделі має бути зміна відносин людини і держави, залучення до управління громадськості, що є важливим чинником формування повноцінної демократії [15].

Реалізація Національної доктрини, за задумом її авторів, має забезпечити перехід до нового типу гуманістично-інноваційної освіти, що сприятиме істотному зростанню інтелектуального, культурного, духовно-морального потенціалу особистості та суспільства [15].

Водночас, попри наявність таких стратегічних державних документів, як Державна національна програма «Освіта» («Україна XXI століття») [14] та Національна доктрина розвитку освіти в Україні [15], значні зусилля з боку освітніх закладів і органів управління освітою, прогресивних громадян та окремих самоврядних громад, державно-громадське управління розвитком освіти в Україні залишається недостатньо інституційно сформованим, його функціональна здатність і реальний вплив є надзвичайно низькими.

У цьому зв'язку Національна стратегія розвитку освіти в Україні на період до 2021 року, затверджена Указом Президента України від 25 червня 2013 року за № 344/2013 серед основних проблем, викликів та ризиків називає, зокрема, й «недостатній розвиток громадського самоврядування навчальних закладів, недосконалість механізмів залучення до управління освітою та її оновлення інституцій громадянського суспільства, громадськості» [16].

Серед основних завдань Національна стратегія виокремлює «розвиток взаємодії органів управління освітою та органів громадського самоврядування навчальних закладів, забезпечення об'єктивного оцінювання якості освіти» [16].

Отже, як видно, проблема державно-громадського управління освітою залишається на часі, більше того, в умовах розбудови громадянського суспільства набуває своєї особливої актуальності. На цьому зосере-

джується увага і в Стратегії державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергових заходах щодо її реалізації, затвердженій Указом Президента України від 24 березня 2012 року за № 212/2012 [18].

Як зазначається в Стратегії, «державна політика сприяння розвитку громадянського суспільства має бути спрямована на вдосконалення правових механізмів та практики демократії участі. Тільки через активну участь у суспільних процесах у людини формуються відповідні цінності, тип поведінки щодо потреби участі в громадському житті. *Демократія участі є інструментом, який сприятиме розвитку існуючих форм безпосередньої і представницької демократії та має стати основою суспільного розвитку*» (курсив наш – І. Л.) [18].

Новим поштовхом до розвитку громадського самоврядування і державно-громадського управління освітою в Україні стало ухвалення 05 вересня 2017 року Верховною Радою нового Закону «Про освіту» [17]. Стаття 70 Закону «Громадське самоврядування та державно-громадське управління у сфері освіти» закріплює норму, що «громадське самоврядування у сфері освіти – право учасників освітнього процесу та громадських об'єднань, інших інститутів громадянського суспільства, установчими документами яких передбачена діяльність у сфері освіти та/або соціального захисту осіб з особливими освітніми потребами, вирішувати питання у сфері освіти як безпосередньо, так і через органи громадського самоврядування, брати участь в управлінні закладом освіти, місцевими і державними справами у сфері освіти з питань, що належать до їх компетенції [17].

Відповідно до Закону громадське самоврядування у сфері освіти реалізується: 1) в закладі освіти відповідно до статті 28 цього Закону; 2) на місцевому (територіальному) рівні; 3) на національному (всеукраїнському) рівні [17].

Закон закріплює положення про те, що органи громадського самоврядування у сфері освіти створюються: в закладі освіти – за ініціативою учасників освітнього процесу; на місцевому (територіальному) рівні – за ініціативою фізичних осіб та/або громадських об'єднань, інших інститутів громадянського суспільства, установчими документами яких передбачена діяльність у сфері освіти та/або соціального захисту осіб з особливими освітніми потребами відповідно до законодавства; на національному (всеукраїнському) рівні – за ініціативою громадських об'єднань, інших інститутів громадянського суспільства, установчими

документами яких передбачена діяльність у сфері освіти та/або соціального захисту осіб з особливими освітніми потребами відповідно до законодавства [17].

Згідно із Законом органами громадського самоврядування у сфері освіти є: органи громадського самоврядування закладу освіти; конференції (форуми, з'їзди) учасників освітнього процесу, закладів освіти, їх об'єднань, що скликаються на території відповідного населеного пункту, об'єднаної територіальної громади, району, області, Автономної Республіки Крим, держави; Всеукраїнський з'їзд учасників освітнього процесу та їх об'єднань, що скликається в порядку, затвердженому центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки. На Всеукраїнському з'їзді учасників освітнього процесу та їх об'єднань схвалюється стратегія розвитку освіти України на відповідний період та вирішуються інші питання, передбачені спеціальними законами [17].

Згідно із Законом органи громадського самоврядування мають права (повноваження), визначені спеціальними законами та/або установчими документами закладів освіти, та можуть здійснювати інші права, не заборонені законом [17].

За визначенням законотворців, державно-громадське управління у сфері освіти – взаємодія органів державної влади, органів місцевого самоврядування з громадськими об'єднаннями, іншими інститутами громадянського суспільства з метою ухвалення ефективних управлінських рішень та задоволення суспільних інтересів у сфері освіти [17].

Закон передбачив, що для забезпечення державно-громадського управління у сфері освіти можуть утворюватися репрезентативні громадські об'єднання та інші інститути громадянського суспільства, що представляють у тому числі: педагогічних, науково-педагогічних, наукових працівників; здобувачів освіти; батьків; заклади освіти; роботодавців; об'єднання зазначених категорій осіб [17].

Органи державно-громадського управління у сфері освіти, відповідно до Закону, утворюються за рішенням центрального органу виконавчої влади у сфері освіти і науки, інших органів державної влади, органів місцевого самоврядування у формі робочих груп, дорадчих, громадських, експертних та інших органів [17]. Органи державно-громадського управління у сфері освіти мають повноваження, передбачені актами про їх утворення [17].

Як передбачено Законом, громадське самоврядування та державно-громадське управління у сфері освіти здійснюються на

принципах: пріоритету прав і свобод людини і громадянина; верховенства права; взаємної поваги та партнерства; репрезентативності органів громадського самоврядування, громадських об'єднань та інших інститутів громадянського суспільства і правоможності їх представників; обов'язковості розгляду пропозицій сторін; пріоритету узгоджувальних процедур; прозорості, відкритості та гласності; обов'язковості дотримання досягнутих домовленостей; взаємовідповідальності сторін [17].

До розроблення дефініцій громадського самоврядування та державно-громадського управління у сфері освіти, крім законотворців, активно долучилися й учені-педагоги та фахівці з державного управління. Як зазначає один із авторів Енциклопедії освіти Л. Шульга (Гаєвська), «державно-громадське управління освітою – це управління, у якому поєднується діяльність суб'єктів управління державної та громадської природи і базується на принципах делегування повноважень та залучення громадськості до управління освітою» [7]. На думку вченої, державно-громадське управління освітою являє собою інтегровану структуру, до якої входять органи державного управління, органи громадського самоврядування і громадськість. Кожен із цих елементів має свої функції і повноваження. При державно-громадському управлінні освітою функції держави мають бути мінімальними: держава розробляє національну освітню політику, забезпечує правове поле й законодавчі гарантії населенню в здобутті освіти. На громадськість покладається обов'язок у межах визначеного правового поля активно впливати на формування освітньої політики [7].

Як уважає С. Крисюк, державно-громадське управління – це організація та створення на основі співпраці державних органів та громадськості умов функціонування та розвитку освітянської галузі, її саморегуляції на державному, регіональному рівнях та в освітніх установах і закладах; це відкрита, демократична модель управління, в якій органічно поєднуються засоби державного впливу з громадським управлінням [8].

За визначенням Глосарія з дисциплін магістерської програми за спеціальністю «Державне управління в сфері освіти», державно-громадське управління освітою – це «управління, яке ґрунтується на спільній, взаємодоповнюючій і взаємопідтримуючій діяльності державних органів та громадськості в галузі освіти, розподілі між суб'єктами повноважень, прав та відповідальності за їх реалізацію для забезпе-

чення функціонування й розвитку системи освіти» [6].

Навчально-наукове видання «Реформування освіти в Україні: державно-управлінський аспект» подає аналогічне визначення поняття «державно-громадське управління освітою» [19].

Водночас вітчизняні вчені-педагоги, зокрема Є. Голобородько, виокремлюють й таке поняття, як «державно-громадське управління освітою дорослих», під яким розуміють: 1) один із видів взаємодії держави і суспільства, функція якого полягає в забезпеченні реалізації і задоволення освітніх потреб дорослих як соціального інституту адаптації і захисту різних категорій дорослого населення; 2) управлінську діяльність, яка здійснюється на основі гармонійного поєднання участі державних і громадських структур, що проводять освітню політику засобами демократичних процедур самоуправління та співуправління [4].

На думку В. Лугового, формування державно-громадської моделі управління освітою тісно пов'язане зі зростанням ролі регіонів та автономії навчальних закладів в управлінській діяльності. З огляду на це актуалізується питання відкритості управління як чинника посилення «впливу громадськості на організацію, функціонування й удосконалення освіти, зменшення залежності від окремих посадових осіб та їх адміністративно-командного втручання» [12].

Отже, як видно, під громадським самоврядуванням та державно-громадським управлінням освітою найчастіше розуміється процес поєднання різноспрямованої діяльності державних та суспільних суб'єктів управління в інтересах людини, соціуму, влади, а його предметом є взаємоузгодження та спрямування дій різних за природою і напрямом сил на розвиток освітньої системи. Головною перевагою цього типу управління вважається оптимальне задоволення потреб та інтересів учасників освітнього процесу в ході зваженої взаємодії громадськості і владних структур» [20].

Поєднання державного й громадського управління в освіті створює державно-громадське управління, що передбачає пріоритет держави з активним урахуванням громадської думки. У цілому ж завдання державно-громадського управління освітою полягає в установленні рухомої рівноваги між державним регулюванням та процесами самоорганізації, що відбуваються в соціально-педагогічних системах [5].

У цьому зв'язку особливо важливо наголосити саме на гармонійному поєднанні в державно-громадському управлінні загальнодержавних регулювань та індивіду-

альних суспільних ініціатив і визначальній ролі останніх як чинника, що сприяє децентралізації управління освітою й автономізації діяльності навчальних закладів.

Саме тому метою державно-громадського управління розвитком освіти є оптимальне поєднання державних та громадських засад в інтересах особистості, суспільства і держави. Підготовка молоді до життя в демократичній правовій державі має засновуватися на демократичних цінностях і повазі до прав людини. У цьому і є надскладне завдання школи: готувати до життя нове покоління громадян, спроможних будувати демократичну та правову державу [1].

Серед основних положень державно-громадського управління освітою вчені вирізняють: 1) управління не організацією, а співорганізацією, зв'язками суб'єктів управління; 2) контроль має поступатися гнучкості, науково-методичним, прогностичним, експертним, інформаційним та іншим допоміжним функціям; 3) управління може бути централізованим, децентралізованим, програмовим, цільовим, стихійним, усвідомленим, ефективним, стратегічним, оперативним, тактичним, антикризовим, функціональним, вертикальним, горизонтальним, адаптивним, прямим, непрямим, діагностико-технологічним, зовнішнім, внутрішнім, індикаторним, рефлексивним тощо; 4) виокремлюються чотири рівні державно-громадської форми управління: I рівень – рівень навчального закладу, II рівень – районний, III рівень – обласний і IV рівень – всеукраїнський [4].

Отже, як видно, значні демократичні перетворення, що відбуваються в Україні, поставили на одне з провідних місць проблему якісної перебудови управлінської діяльності в усіх сферах суспільного життя, в тому числі й галузі освіти. Як відомо, освіта є унікальним суспільним явищем, що справляє суттєвий вплив на всі аспекти життєдіяльності країни, соціуму та й людської цивілізації загалом. В умовах переходу до інформаційного суспільства освіта перетворюється на складний соціально-економічний організм, що, чим далі, то сильніше відіграватиме визначальну роль у суспільному поступі людства. Водночас освіта України сьогодення переживає період глибоких змін, зумовлених загальноцивілізаційними новими тенденціями та поступальним розвитком нашого суспільства.

У той же час стримувальним чинником розвитку освітньої системи нашої держави, суттєвого підвищення її якості досі залишається недосконала система управління освітньою галуззю, оскільки в українському суспільстві традиційно склалося так, що го-

ловну функцію надання населенню освітніх послуг закріплено за державою, тоді як їх головний споживач – громадяни – по суті, не має можливості впливати на процеси управління нею. Монопольне становище держави на освітянському просторі значно стримує розвиток конкурентних відносин в освіті, не створює належних умов для її інноваційного розвитку.

Негативний вплив на задоволення інтересів громадянського суспільства в освітній галузі справляє практично цілковита відсутність правових повноважень органів громадського самоврядування. Досі не вироблено належних процедур громадського контролю, звітності державних органів управління освітою перед громадськістю, участі громадськості в ухваленні важливих рішень, зокрема обрання керівників загальноосвітніх навчальних закладів, оскільки поодинокі випадки участі громадськості в процесі ухвалення освітянських управлінських рішень скоріше є винятком, ніж правилом поведінки.

Саме тому практична відсутність постійної й системної взаємодії громадськості з державними органами управління освітою призводить до відчуження населення від процесу ухвалення рішень щодо сфери освіти, сприяє посиленню недовіри до влади з боку представників громадськості. Освіта не стала ініціатором утвердження демократичних засад у суспільстві, часом продовжує і далі культивувати стереотипи, що були властиві радянському способу соціальної поведінки.

Нині актуальною в Україні стає проблема адаптації галузі освіти до нових європейських стандартів, роздержавлення закладів освіти, перетворення їх на державно-громадські інституції, що будуть заснованими на європейських демократичних цінностях. Проблема демократизації освітньої галузі, залучення громадськості до розроблення й ухвалення управлінських рішень щодо зміни методологічних підходів, змісту та технології навчання відповідно до потреб підготовки підростаючого покоління до життя й успішної діяльності в ринкових умовах стає однією з найважливіших у суспільстві [5].

Водночас участь громадян в управлінні освітою може стати реальною лише в демократичній і правовій державі, де активно розвивається громадянське суспільство, про що вже йшлося раніше. В умовах пріоритету демократії та права громадська думка стає своєрідним інформаційним сигналом, що дозволяє освітянам об'єктивно оцінювати результати й коригувати роботу навчальних закладів відповідно до суспіль-

них потреб та інтересів більшості учасників освітнього процесу. Формування, оприлюднення й доведення до владних структур громадської думки дає змогу місцевим громадам реально впливати на управління освітою з погляду власних цінностей та узгоджених сподівань [5].

Висновки з даного дослідження. Як видно з викладеного вище матеріалу, сучасна система управління освітою в Україні поступово, але все ж таки утверджується як державно-громадська. У сучасній українській освітній галузі на сьогодні вже зроблено перші кроки на шляху модернізації процесу управління освітніми закладами на всіх рівнях їх ієрархії, однак вони характеризуються певною незавершеністю, оскільки практика функціонування освітніх закладів України сьогодні свідчить про те, що участь громадськості в процесі управління ними є по суті мінімальною.

Зважаючи на це, на нашу думку, упродовження громадського самоврядування та державно-громадського управління освітою в Україні з урахуванням викладених вище тенденцій створить сприятливі передумови для формування гуманістично-інноваційної освіти нового типу, зростання її конкурентоспроможності в європейському та світовому освітньому просторі.

Перспективи подальших розвідок. Подальші наші викладки стосуватимуться вивчення перспективного світового, насамперед європейського, досвіду щодо демократизації управління освітою та залучення до цього процесу широких верств громадськості як активних учасників процесу реформування галузі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Актуальні проблеми управління закладами освіти: колективна монографія / за ред. В.В. Кузьменка, Н.В. Слюсаренко. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2017. – С. 214.
2. Гаєвська Л.А. Розвиток державно-громадського управління освітою як складова реалізації гуманітарної політики в Україні / Л.А. Гаєвська // Проблеми управління соціальним і гуманітарним розвитком: матеріали II-ї регіональної науково-практичної конференції (м. Дніпропетровськ, 21 листопада 2008 р.). – Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2008. – С. 205.
3. Гаєвська Л.А. Державно-громадське управління загальноосвітнім навчальним закладом / Л.А. Гаєвська [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://library.udpu.org.ua/library_files/psuh_pedagog_prob1_silsk_shkolu/20/visnuk_14.pdf.
4. Голобородько Є.П. Теоретико-методологічні аспекти державно-громадського управління освітою / Є.П. Голобородько // Державно-громадське управління сучасними закладами освіти: Матеріали II-ї обласної науково-методичної конференції. – Херсон, 2008. – С. 5.

5. Грабовський В.А. Державно-громадське управління – шлях до демократизації освіти України / В.А. Грабовський // Актуальні проблеми державного управління на новому етапі державотворення: матеріали науково-практичної конференції за міжнародною участю (31 травня 2005 р., Київ). – К. : Вид-во НАДУ, 2005 – Т. 2. – С. 35.
6. Державне управління у сфері освіти: глосарій з дисциплін магістерської програми за спеціальністю «Державне управління в сфері освіти» / авт. кол. Н.Г. Протасова, В.І. Луговий, Ю.О. Молчанова та ін.; за заг. ред. Н.Г. Протасової. – К. : НАДУ, 2013. – С. 10.
7. Енциклопедія освіти / Акад. пед. наук України; головний ред. В.Г. Кремень. – К. : Юрінком Інтер, 2008. – 1040 с.
8. Крисюк С. Концептуальні засади державно-громадського управління освітою / С. Крисюк // Актуальні теоретико-методологічні та організаційно-практичні проблеми державного управління: матеріали науково-практичної конференції за міжнародною участю (28 травня 2004 р., Київ). – К. : Вид-во НАДУ, 2004. – Т. 1. – С. 380.
9. Кухарчук П. Державно-громадське управління системою освіти як науковий феномен і змістова компонента / П. Кухарчук [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://undip.org.ua/upload/iblock/45b/1_19.pdf.
10. Лопушинський І.П. Питання державно-громадського управління освітою / І.П. Лопушинський // Акмеологія в Україні: теорія і практика: збірник наукових праць / редкол. : Огнев'юк В.О. та ін. – К., 2013. – № 23. – С. 70.
11. Лопушинський І.П. Шляхи розвитку державно-громадського управління освітою в Україні // Теоретико-методологічні основи розвитку освіти і управління навчальними закладами : в 2 ч. / за ред. Кузьменка В.В., Слюсаренко Н.В. – Херсон : КВНЗ «Херсонська академія неперервної освіти», 2015. – Ч. 1. – С. 166.
12. Луговий В.І. Десять років становлення (досвід досліджень, розробок і впроваджень у сфері державного управління) [Текст] / В.І. Луговий. – К. : Вид-во НАДУ, 2005. – С. 332.
13. Освіта дорослих: енциклопедичний словник / за ред. В.Г. Кременя, Ю.В. Ковбасюка; [упоряд.: Н.Г. Протасова, Ю.О. Молчанова, Т.В. Куренна; ред. рада: В.Г. Кремень, Ю.В. Ковбасюк, Н.Г. Протасова та ін.]; Нац. акад. пед. наук України, Нац. акад. держ. упр. при Президентові України [та ін.]. – К. : Основа, 2014. – С. 92.
14. Про Державну національну програму «Освіта» («Україна XXI століття») : Постанова Кабінету Міністрів України від 03 листопада 1993 року № 896 (з наступними змінами) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KMP93896.html.
15. Про національну доктрину розвитку освіти : Указ Президента України від 17 квітня 2002 року № 347/2002 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/U347_02.html.
16. Про Національну стратегію розвитку освіти в Україні на період до 2021 року : Указ Президента України від 25 червня 2013 року № 344/2013 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/344/2013>.
17. Про освіту : Закон від 05 вересня 2017 року №2145-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>.
18. Про Стратегію державної політики сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні та першочергові заходи щодо її реалізації : Указ Президента України від 24 березня 2012 року № 212/2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/212/2012>.
19. Реформування освіти в Україні: державно-управлінський аспект: навч.-наук. вид. / Н.Г. Протасова, В.І. Луговий, Ю.О. Молчанова та ін. ; за заг. ред. Н.Г.Протасової. – К. ; Львів : НАДУ, 2012. – 456 с.
20. Тодосова Г.І. Шляхи розвитку державно-громадського управління освітою в Україні: європейський досвід та українська реальність / Г.І. Тодосова [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://academy.gov.ua/ej/ej11/txts/10thidur.pdf>.
21. Устинова Н.В. Державно-громадське управління освітою: поклик XXI століття / Н.В. Устинова // Педагогічний альманах. – 2014. – Вип. 21. – С. 246. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/pedalm_2014_21_41.
22. Устинова Н.В. Державно-громадське управління освітою в умовах розбудови громадянського суспільства в Україні: регіональний аспект / Н.В. Устинова // Теорія та практика державного управління і місцевого самоврядування. – 2014. – № 2. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Ttpdu_2014_2_6.
23. Юрчук Л. Громадські слухання як механізм реалізації державно-громадського управління у сфері освіти / Л. Юрчук // Збірник наукових праць Національної академії державного управління при Президентові України. – 2012. – Вип. 1. – С. 255. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpnadu_2012_1_28.